

against humanity, delinquency, robbery, molest, внутрішня організація яких є складною (10-13 компонентів).

Проведене дослідження семантичної структури юридичних термінів, зафіксованих тлумачними словниками англійської мов, сприяє простеженню особливостей правової культури, аналізованій юридичній підмові, відкриває перспективи подальших досліджень галузевої терміносистеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кочерган М.П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – Вип. 5. / Відп. ред. М.П.Кочерган. – К.: КДЛУ, 2001. – С. 3-8.
2. Левицкий В.В. Семасиология. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ляшук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.В.Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми зіставного мовознавства, юридична лінгвістика.

МЕРОНІМІЯ ЯК ЛОГІКО-КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНОГО ФОНДУ

Олена МАТЕРИНСЬКА (Донецьк, Україна)

Ця стаття присвячена дослідженню меронімії як одного з видів таксономічних відношень у лексичній системі мови. Розглядаються різні типи меронімів та підходи до їх системної класифікації, визначається кореляція між меронімією як семантичним видом зв'язку та полісемією як засобом розвитку вокабуляра.

This paper deals with the research of meronymy as one of the types of the taxonomy relations in the lexical system. Different types of meronyms as well as the approaches to their systematic classification are highlighted in the article, the correlation between the meronymy as the kind of semantic relations and the polysemy as the means of vocabular development are traced.

1. Лексична система мови є ієрархічно організованою системою, одиниці якої пов'язані між собою відношеннями включення (таксономічні відношення: гіпо-гіперонімія, меронімія), протиставлення (антонімія), подібності (синонімія) та іншими типами семантичних зв'язків, які обумовлюють її цілісність та дозволяють говорити про наявність системності. Останній параметр ще донедавна вважався дискусійним, так само як факт існування семантичної типології та можливості системно описати та класифікувати різнорідний та різномовний лексичний матеріал.

Семантичні відношення характеризуються тим, що їх різні типи можуть бути зіставлені між собою, існує можливість визначення рівня їх типовості або ж універсальності та лексикалізації у мові [11: 253; 14: 1143] (наприклад, відношення гіпо-гіперонімії це *'kind of'* відношення (поняття *X* є підтипом поняття *Y*, або ж: поняття *Y* є родовим щодо видового поняття *X*).

Серед параметрів опису лексичної системи мови та окремо взятої її частини (наприклад, тематичної групи слів): тип семантичного зв'язку або відношення між досліджуваними лексичними одиницями, семантична продуктивність та глибина семантичного членування лексеми (визначається за допомогою індексу полісемії, відношення кількості досліджуваних лексем до кількості значень, що вони виражають [3; 4]), особливості логічної сегментації та концептуалізації досліджуваної тематичної групи слів (наявність лакун, описових словосполучень, відповідність однієї лексеми в одній досліджуваній мові декільком у іншій досліджуваній мові), динаміка семантичної структури (дослідження типу походження досліджуваних одиниць за допомогою етимологічного аналізу), вивчення аналізованих одиниць у стандарті (літературній мові) та субстандарті (слензі), термінологічних системах. Заключним етапом вивчення певної частини лексичної системи є виведення семантичних закономірностей та типологічних узагальнень щодо розвитку семантики досліджуваних лексичних одиниць та виявлення семантичних універсалій [3; 6].

Опис семантики лексичних одиниць за зазначеними параметрами дозволяє системно та комплексно представити певну частину лексичної системи мови та сприяє пошуку універсальних та специфічних характеристик семантики лексичних одиниць [7; 9: 272-273], що уможливує їх подальшу систематизацію та кодифікацію у лексикографічних джерелах.

1.1. Меронімія є одним з типів таксономічних відношень у лексичній системі мови, тобто відношень ієрархічного включення підпорядковуючим поняттям поняття, яке підпорядковується, родово-видових відношень. Таксономічні відношення характеризуються приналежністю тієї чи іншої одиниці до певного класу [1: 223], у випадку гіпо-гіперонімічних відношень підвид може репрезентувати вид, бути його схематичним прикладом [12: 109-110]. Наприклад, *троянда* є *квіткою*, яка у свою чергу є *рослиною*, тож можна сказати, що *троянда* = *рослина* і може узагальнено бути прикладом класу рослин.

Відношення *меронії* є взаємовідношеннями між цілим та його частинами [13: 102; 15: 35; 10: 31]. Цей тип відношень між одиницями лексичної системи можна задати формулою: *поняття X є частиною поняття Y*. Кожний меронім (частина) має свій холонім (ціле) [16: 231]. Незважаючи на наявність відношень включення підпорядкованого поняття до поняття, яке підпорядковує, меронімічні відношення відрізняються від гіпо-гіперонімічних тим, що частина не може виступати схематичним представленням, або ж прикладом цілого як у випадку з гіпо-гіперонімічним типом відношень. Наприклад, *боєць* є частиною військового підрозділу, ієрархічно вищого поняття, яке у свою чергу є підпорядкованим поняттю *армії*. Проте *боєць* ≠ *армії*, він лише входить до її складу. Зв'язок між гіпо-гіперонімією та меронімією яскраво демонструють метонімічні моделі утворення переносних значень слів. Так, наприклад, нім. *Mund* 'рот' у своєму прямому значенні не може репрезентувати людину в цілому, проте у своєму переносному значенні, утвореному за моделлю метонімічного переносу з частини тіла на людину в цілому (*pars pro toto*) 'голодний рот, той, кого необхідно утримувати та годувати' це найменування частини тіла виступає заміною цілого (порів. також англ. *finger* 'палець' у значенні 'інформатор').

1.2. Меронімія є відображенням логічно обумовлених та існуючих у реальній дійсності відношень між денотатами, що дозволяє висловлювати сумнів щодо того, чи є меронімічні відношення семантичним типом відношень [16: 216]. Втім майже кожний тип семантичних відношень демонструє зв'язок між предметами навколишньої дійсності та є перш за все відбиттям об'єктивної картини світу у мовній картині світу носія певної мови.

2. Мероніми входять до складу великої кількості тематичних груп лексики, оскільки відношення між частиною та цілим притаманні більшості понять, які виражаються лексичними одиницями мови. Можна виокремити такі основні тематичні групи:

- 1) жива природа, істоти (частини тіла людини: *рука, нога*), тварини (*паща, кіготь*);
- 2) жива природа, неістоти (частини рослини: *сук, гілка, кора*);
- 3) нежива природа (частини об'єктів природи: *берег, виток, середня течія, середина, гирло (ріки)*, фізичних тіл: *атом, півкуля, пруг*);
- 4) артефакти (частини предметів побуту (кухонного знаряддя, меблів, тощо): *ручка, ніжка, носик (чайника)*), деталі машин, обладнання, інструментів: *поршень, маховик, коліно*, частини одягу, взуття: *спина, крайка, кант, зборка*, частини споруд: *підґрунтя, фундамент, рама*, частини страв: *шматок, лопатка, шар*), тощо;
- 5) абстрактні поняття (темпоральні поняття: *ранок, полудень, день, вечір, ніч*, локативні мероніми: *край, середина*, тощо [5]).

Ця класифікація може бути деталізована та доповнена. Суттєвим є те, що вона дозволить комплексно представити тематичний склад меронімів у лексичній системі мови.

2.1. Класифікація меронімів може базуватися і на інших засадах. Так, Р. Чаффіна розрізняє різні види меронії в залежності від типу зв'язку між частиною та цілим [11: 262-264]. Він вирізняє:

- 1) мероніми, що можна відділити від цілого (наприклад, *ніс чайника*) та такі, які неможливо виокремити (наприклад, *віделка* та її складовий елемент, з якого вона може бути зроблена *залізо*);

- 2) просторові мероніми, які є відокремленими одне від одного у просторі (наприклад, *машина* та *кирмо*) та мероніми, які відокремлені одне від одного у часі (*молодість* та *старість*);
- 3) мероніми, що пов'язані з цілим виконанням певної функції і звідси мають певне розташування та конфігурацію (наприклад, *ніжка стільця*) та мероніми, які необмежені виконанням певної функції щодо цілого (наприклад, *ліс* та *дерево*);
- 4) гомеомероніми (*homeomeronyms*) – частина є тією ж річчю, що й ціле (англ. *pie* ‘пиріг’ та *slice* ‘шматочок пирога’) та негемеомероніми (*nonhomeomeronyms*) – частина та ціле є різними речами (англ. *lens* ‘лінза’ та *glass* ‘скло’).

- 2.2. Класифікація меронімів згідно представлених типів може містити такі типи: -
- об'єкт – компонент (англ. *cup* ‘склянка, чашка’: *handle* ‘ручка’);
 - подія – дія (англ. *rodeo* ‘родео’: *cowboy* ‘ковбой’);
 - збірне поняття – складовий елемент (англ. *forest* ‘ліс’: *tree* ‘дерево’);
 - збірне поняття (маса) – його частина (англ. *pie* ‘пиріг’: *slice* ‘шматок пирога’);
 - процес – фаза (англ. *growing up* ‘період зростання’: *adolescence* ‘період дорослості’);
 - об'єкт – матеріал, з якого він складається (англ. *lens* ‘лінза’: *glass* ‘скло’);
 - територія – певне місце: (англ. *forest* ‘ліс’: *glade* ‘галявина’);
 - група – її члени: (англ. *choir* ‘хор’: *singer* ‘співець’);
 - міра – її складові (англ. *hour* ‘година’: *minute* ‘хвилина’) [11: 263].

Це неповна класифікація меронімів, яку пропонує Р. Чаффі́н. Наведений матеріал свідчить про те, що типологія меронімів має базуватися на типі логічного зв'язку між цілим та частиною у об'єктивній дійсності та у мовній картині світу. Цей тип логічного зв'язку не завжди збігається. Так, наприклад, частини тіла людини в уяві носія мови вбачаються як такі, що відділяються одна від одної, хоча фізично вони не існують окремо. Семантична приналежність до певної тематичної групи є важливою для визначення типу меронімії.

3. Вплив мовної картини світу на семантику меронімів позначається на відмінностях у сегментації меронімів у різних мовах [2; 8]. Стандартним прикладом можуть слугувати найменування частин тіла людини у германських та слов'янських мовах: наприклад, нім. *Arm*, англ. *arm* ‘рука від кисті до передпліччя’, нім. *Hand*, англ. *hand* ‘кисть руки’ відповідає укр. *рука*, рос. *рука*.

Нім. *Falte* ‘зморшка (шкіри), зборка (тканини)’ у англійській мові відповідають лексеми *fold* ‘зборка (тканини)’ та *winkle* ‘зморшка (шкіри), тканини’.

Для нім. *Rand* ‘пруг, крайка, край’ важливим є лише розташування, натомість відповідники цієї лексеми у англійській мові є залежними від форми та матеріалу: англ. *brim* ‘кант капелюха, келиха’, *rim* ‘оправа окулярів, чогось круглого’, *edge* ‘край берегу’, *verge* ‘край скелі, лінія ріки’, *margin* ‘пруг книги, зошита’.

3.1. Дослідження меронімів як системи дозволяє виявити кореляційні зв'язки між явищем меронімії та полісемією. У процесі розвитку семантичної структури меронімів можливий перехід лексичних одиниць в одному зі своїх значень із однієї тематичної групи до іншої, наприклад із тематичної групи частини тіла людини до тематичної групи предмети домашнього вжитку (нім. *Kopf (des Nagels)* (букв. ‘голова’) ‘головка цвяха’, нім. *Hals der Flasche* ‘горлянка (букв. шия) пляшки’, англ. *face* (букв. обличчя) ‘циферблат’, рос. *язык дзвона*; рослини (ісп. *oreja* (букв. вухо) ‘бот. вушко’, нім. *Kopf*, англ. *head* (букв. голова) ‘голівка, маківка квітки, качан капусти’, укр. *голова* ‘кулеподібне суцвіття деяких рослин (конюшини)’, або ж навпаки з тематичної групи рослин у тематичну групу найменувань частин тіла людини (рос. *кочерыжка* ‘голова’, *одуванчик* ‘людина похилого віку’).

Такий перехід спостерігається у багатьох тематичних групах меронімів і пояснюється загальною динамікою семантичних процесів у лексичній системі мови за рахунок метафоричних та метонімічних переносів.

Класифікація меронімів з цієї точки зору є важливою не тільки для створення їх типологічного опису та систематизації, але і з огляду на необхідність вивчення семантичних зв'язків між лексичними одиницями мови, семантичних змін у процесі розвитку семантичної структури слова. Логічне підґрунтя явища меронімії уможливорює пошук кореляцій між

мовними та позамовними чинниками існування виявлених семантичних зв'язків між елементами меронімічної системи.

Меронімія як таксономічна система дає широкі можливості для пошуку універсальних семантичних зв'язків між різними тематичними групами лексики на підставі наявності спільних ЛСВ у їх семантичній структурі. Як логіко-класифікаційний засіб організації лексичної системи мови меронімія є важливим об'єктом для зіставно-типологічного вивчення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова Книга. – 512 с.
2. Маркова Л.Ф., Ухова И. Г. Из опыта реконструкции значения // Личность в пространстве языка и культуры: Юбилейный сб. – М., Краснодар: Кубанский гос. у-т., 2005. – С. 92-99.
3. Материнська О.В. Типологічні узагальнення щодо розвитку полісемії найменувань частин тіла // Типологія мовних значень у діхронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 16. – С. 49-60.
4. Материнська О.В. Типологія найменувань частин тіла в індоєвропейських та урало-алтайських мовах // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2007. – Т. 4. – № 1 (10). – С. 120-137.
5. Материнська О.В. Партоніми у лексичній системі мови // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2008. – № 2 (14). – С. 71–80.
6. Материнська О.В. Семантичні універсалиї у тематичній групі найменувань частин тіла // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ, 2007. – № 3 (12). – С. 159–172.
7. Падучева Е. В. Динамические модели в системе языка. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 608.
8. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира: материалы к словарю. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.
9. Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1970. – С. 250-299.
10. Blank A. Einführung in die leksikalische Semantik für Romanisten. –Tübingen: Niemeyer, 2001. – 154 S.
11. Chaffin R. The concept of a semantic relation // Frames, fields and contrasts: new essays in semantic and lexical organization. –Hillsdale, New Jersey, Hove, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. – 464.
12. Górka E. On partonomy and taxonomy // Studia Anglica Posnaniensia. – Poznań, 2003. – V. 39. – P. 103 – 111.
13. Jackson H., Amvela Zé E. Words, Meaning and Vocabulary: an introduction to modern English lexicology. – London, New-York: Cassel, 2000. – 216 p.
14. Koch P. Lexical typology from a cognitive and linguistic point of view // Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien. – Walter de Gruyter. – Berlin, New-York, 2001. – V. 2. – P. 1142–1177.
15. Leisi E. Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen. –Heidelberg, 1961. – 135 S.
16. Murphy. M. Lynne Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy and other paradigms. – Cambridge University Press. – Cambridge, 2003. – 293.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Материнська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: семантична типологія, дослідження семантичних універсалиї, контрастивна лексикологія, етимологічний підхід до вивчення семантики лексичних одиниць.

ДЕАД'ЕКТИВНІ КАУЗАТИВНІ ДІЄСЛОВА ЗІ ЗНАЧЕННЯМ НАДАННЯ ОЗНАКИ БІЛЬШОЮ АБО МЕНШОЮ МІРОЮ

Інна СТУПАК (Ізмаїл, Україна)

У статті розглянуто деад'єктивні каузативні дієслова зі значенням надання ознаки більшою або меншою мірою та твірні основи, що їх мотивують. Проаналізовано засоби творення похідних дієслів, встановлено особливості їхнього творення.

The deadjectival causative verbs with meaning of allocating attribute in the more or less degree and initial adjectives are investigated. The means of causative verb-formation and there peculiarities are analyzed.

1. Вступні зауваження. У статті розглядаються каузативні дієслова (далі КД), що мотивуються прикметниками, пор.: *leichter* 'легший' – *erleichtern* ≈ *leichter machen* 'робити легшим, полегшувати'.

Виділення семантичного типу деад'єктивного каузативного дієслова (далі АКД) в роботі відбувається за допомогою так званих формул тлумачення [1: 42; 6: 188; 17: 32], які включають семантичний еквівалент мотивуючої основи (далі МО). На основі семантики мотивуючого ад'єктива (далі МА) та їх функції в тлумаченні дієслів [6: 97] виділяються атрибутивні КД, які мають значення "робити таким, яким позначає мотивуюча основа прикметника".

В межах атрибутивного типу відокремлюються семантичні групи АКД на основі семантичних характеристик МА [10: 203; 13: 94]. Так, на основі тотожності семантики МА